

MANUSCRISELE SLAVE DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE DIN CLUJ-NAPOCA

Anca Opaît

În general, abordarea manuscriselor pornește din perspectiva lingvistică, lexicală, istorică, punctându-se în principal cele cu conținut istoric (anale și cronici) și juridic (nomocanoanele). Prea puțin însă se amintește de manuscrisele religioase, adevărate biblioteci între două coperte, cuprinzând scrieri hagiografice, imnuri, învățături, tâlcuiri, rânduiele ale săvârșirii cultului religios, interpretări de texte sacre, credințe și superstiții populare și observații astrologice.

Pe colecția de manuscrise slave existentă în Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, în mare parte provenind din Biblioteca Arhidiecezană din Blaj, au lucrat, se pare, atât slaviști români cât și slaviști străini¹. După cercetările personale, cataloagele cele mai recent întocmite pe acest fond de manuscrise sunt două la număr: *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*² întocmit de Elena Lința și *Manuscrisele slavone din Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România*³ publicat de Teodor Bojan.

Fondul slav, asupra căruia se face referire, cuprinde un număr de 35 de manuscrise, în majoritate cărți religioase, canonice și liturgice, aparținând unei epoci în care slavonismul era prezent ca și cultură atât în cancelariile domnești cât și în bisericile și mănăstirile românești. Manuscrisele slave catalogate cu numerele: 28, 30, 31 s-au alăturat ulterior colecției, ele fiind achiziționate de la anticariate din Cluj-Napoca. Manuscrisul slav numărul 31 nu apare prezentat în publicația Elenei Lința, cu toate că acesta este amintit în studiul anterior, catalogul lui Teodor Bojan. Manuscrisele slave 32 și 33 nu sunt descrise în nici unul dintre cataloagele amintite, drept urmare consider că ele au intrat cu mult

¹ Acest lucru îl aflăm de la Teodor Bojan, în catalogul său *Manuscrisele slavone din Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România*, Cluj-Napoca, 1987. Aici el amintește de I. Iufu („Manuscrise slave în bibliotecile din Transilvania și Banat”, în *Romanoslavica*, VIII (1963), p. 461-468) și de Chiril Pistru („Manuscrise slave în Transilvania, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România – Filiala Cluj”, în *BOR*, XC (1972), nr. 9-10, p. 1088-1103), ale căror articole, cu privire la aceste manuscrise slave, le-a consultat, și de alți cercetători slaviști din fosta Iugoslavie și din Bulgaria, care au văzut fondul slav, dar ale căror studii sau cataloage pe această colecție nu îi erau cunoscute.

² *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, apărut la București în 1980, cuprinde în descrierea sa 100 de manuscrise slave și slavo-române din diferite biblioteci din Cluj-Napoca, printre ele amintind de un număr de 30 de manuscrise slave aflate în colecția Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca.

³ Bojan, *Manuscrisele slavone*, descrie un număr de 31 de manuscrise existente la acel moment în fondul slav al acestei biblioteci.

mai târziu în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române din Cluj, probabil tot prin achiziționarea lor dintr-un anticariat. Pe hârtia ce îi ține loc de copertă manuscrisului 32, acesta este greșit numit Molitvelnic⁴. Manuscrisele 34 și 35, fragmente de file, au intrat de curând în inventar, ele fiind existente în colecția fondului fără a se ști de ele. În catalogul sălii unde pot fi consultate exemplarele acestei colecții nu se află notate decât 28 de manuscrise slave.

Întreaga colecție a fost întreținută neadecvat. Exemplarele au fost rău conservate; cele mai multe dintre ele sunt incomplete, roase de șoareci, carii, distruse de umezeală și de vreme. Câteva dintre manuscrise sunt aproape imposibil de consultat din cauza faptului că la simpla atingere a paginii aceasta se dizolvă în particule de praf. Anexa atașată manuscrisului slav cu numărul 31, un plic conținând 8 file din același manuscris⁵, este, practic, de neidentificat.

Pentru aceste exemplare, perioada de apariție se încadrează între secolele XV-XVIII. Aproximativ patru manuscrise sunt datate din secolul al XV-lea (un Liturghier, ms. sl. 2, un Tetraevanghel, ms. sl. 3, un Apostol, ms. sl. 19, și un Octoih, ms. sl. 11), două din secolul al XVII-lea (o Gramatică italo-rusă, ms. sl. 23, și un Tetraevanghel, ms. sl. 33) și două din secolul al XVIII-lea (un Arhieraticon, ms. sl. 22, și un Catavasier, ms. sl. 29). Multe dintre ele provin din veacul al XVI-lea, caracterizat de o răspândire a izvodului moldovenesc, atât pe întreg cuprinsul Moldovei cât și în mănăstirile și atelierele de copiere din celelalte teritorii românești și nu numai. Acest fond demonstrează încă o dată, dacă mai era necesar, că perioada slavonismului cultural era în cea mai mare parte a ei de tip religios, cu o largă manifestare în spațiul bisericesc, într-o redacție de limbă medio-bulgară (slava bisericească, în uzul obișnuit) cu foarte rare influențe din alte limbi slave vorbite și într-un stil imitativ, oferit de slavii ce alimentau cadrul cultural-literar românesc. Este cazul manuscrisului slav 1, care se prezintă într-o medio-bulgară de redacție sârbă (drept urmare, se poate crede că a fost copiat pe teritoriul unde exista o comunitate de sârbi, posibil undeva în Banat, sau în partea vestică a Țării Românești).

Dacă se citea și alt gen de literatură decât cea religioasă ne dovedește manuscrisul slav 26, care, cu toate că era o copie cu texte intercalate, el aducea în fața celor mulți și alt gen de cultură (în acest caz este vorba de cultura populară). Cuprinsul acestuia este unul foarte bogat: viața unui sfânt, diferite

⁴ Prin parcurgerea conținutului am concluzionat faptul că manuscrisul slav cu numărul 32 este Octoihul mic, cuprinzând cântările pe cele 8 glasuri pentru slujbele religioase din zilele de sâmbătă și duminică.

⁵ Am cunoștință de acest lucru din spusele lui Teodor Bojan (*Manuscrisele slavone*, p. 82), care face descrierea acestui manuscris și aduce această informație. Eu personal am deschis plicul, dar nu am văzut decât un teanc de praf sub forma unor pagini de carte scrisă.

tâlcuiri, revelația Sfântului Ioan Teologul, fragmente din scrierile dogmatice ale lui Ioan Damaschin, Gromovnicul, Trepeticul, Colednicul și Zodiaceul.

Multe dintre ele nu pot fi identificate cu exactitate, ca urmare a faptului că până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ornamentația manuscriselor redactate în Țara Românească s-a aflat sub influența școlii moldovenești, ce a cunoscut o înflorire excepțională pe vremea lui Ștefan cel Mare. Pătrunderea elementelor din cultura greacă în Țara Românească, la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, a avut ca efect introducerea unei arte noi de împodobire a manuscriselor, adevărate realizări artistice. Manuscrisul slav 13 este foarte frumos, datorită frontispiciilor viu colorate și cu elemente decorative inedite pentru această colecție, având ca punct de susținere motivele orientale și frontonul renașcentist, ce par să dea naștere unui stil aparte. Astfel, apar decoruri în care se împletesc imagini de factură florală, geometrică și zoomorfă (porumbei, leu, șarpe, balauri, păsări exotice), la care se adaugă stelute în opt colțuri (f. 47v, f. 80r, f. 132r). Toate acestea sunt colorate în nuanțe de roșu, verde, gri, maro, negru și galben. La fel de estetice sunt și inițialele ce par îmbrăcate în felurite elemente de ordin floral, colorate în roșu și verde (f. 80r). Elementele geometrice tradiționale au fost înlocuite treptat cu o mare varietate de motive florale, vegetale și zoomorfe de inspirație orientală, după cum se observă în Tetraevangheliarul, ms. sl. 33.

Sfârșitul veacului al XVII-lea are ca notă caracteristică dispariția frontispiciilor policrome, decorul somptuos de altă dată părăsind manuscrisele. Cu toate că în exemplarul slav 28 nu există elemente decorative, o imagine artistică de bun gust o oferă inițialele îmbrăcate în panglici stilizate și în elemente cu motiv floral (f. 12v, f. 58r, f. 65r etc.). De asemenea, semiunciala ce redă slava bisericească este și ea o componentă din acest tablou de măiestrie caligrafică.

Tot în aceeași perioadă, influența tiparului era atât de puternică, încât uneori manuscrisele erau completate cu xilogravuri. Aici este cazul manuscrisului 10, unde câteva frontispicii apar în chenare anume lăsate, însă acestea sunt realizate pe hârtie aparte, prin tehnica gravării (f. 1r, f. 23r, f. 27r, f. 28r).

Suportul de scris, ce deservește majoritatea exemplarelor manuscrise, se prezintă sub diferite tipuri de hârtie, mai groasă sau mai subțire, de bună sau slabă calitate, lucioasă, tratată sau nu, cu vârgături evidente sau pierdute, filigranată, purtând marca de apă a morii de hârtie producătoare. Un singur manuscris, Tetraevangheliar, ms. sl. 3, a fost redactat, în întregime, pe suport de pergament, de bună calitate, având și o caligrafie de bun gust cu ornamentație caracteristică secolului XV, de factură moldovenească. În Liturghierul lui Teofil, ms. sl. 2, se regăsesc doar două file de pergament, iar

ms. sl. 35 este doar un fragment dintr-o Psaltire, pe două file din același suport de scris.

În general, mărcile de filigran sunt variate, de diferite mărimi, și prezintă o importanță deosebită în identificarea unor exemplare sau fragmente de texte cu proveniență necunoscută. Astfel, pe hârtia acestor manuscrise slave, apar aproximativ cincizeci și trei de tipuri de filigran, reprezentând o mare diversitate de imagini: ancore în cerc, semiluni, trifoi simplu sau cu contramarcă, inițiale simple sau însoțind unele figuri, crini în cerc, mâini și stele, cruci, potcoave, topoare, săbii încrucișate, capete de bouri, scuturi, blazoane, balanțe în cerc, siluete de mistreți, turnuri crenelate, coroane princiare, inimi, cal cu călăreț în armură, pajuri cu două capete, chei, țapi, bărci, aproape toate stilizate și în diferite variante. Un studiu mai atent al acestor mărci de apă nu oferă doar informații cu privire la o datare cât mai exactă a manuscriselor, ci, în funcție de interpretarea lor cât mai corectă, ele fac lumină și în cercetarea provenienței și circulației hârtiei pe care au fost scrise textele slave. De asemenea, ele pot constitui un veritabil punct de plecare în vederea stabilirii relațiilor comerciale și politice între diferite state sau provincii dintr-o anumită epocă.

Circulația acestor manuscrise nu a fost limitată doar la o singură regiune sau doar în spațiu românesc, acest lucru fiind demonstrat de însemnările, mai clare sau mai puțin clare ce apar marginal, despre aflarea lor în posesia diferitelor persoane, clerici sau mireni, sau instituții bisericești. Cel puțin două dintre acestea nu au fost scrise pe teritoriu românesc⁶ și totuși ele fac parte din spațiul de cultură slavonă ce s-a manifestat de-a lungul câtorva secole pe întreg cuprinsul românesc.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1-16: Filigrane din manuscrisele slavone;

Fig. 17-28: Coperte, inițiale, frontispicii și text din manuscrisele slavone.

⁶ Vezi cazul ms. sl. 10 și ms. sl. 23.

Fig. 1. Ancoră în cerc cu stea

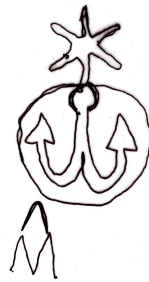

Fig. 2. Ancoră în cerc cu stea și inițială

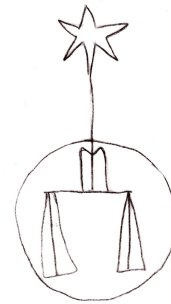

Fig. 3. Balanță în cerc cu stea

Fig. 4. Blazon cu cruce și potcoavă

Fig. 5. Blazon cu două cruci și potcoavă

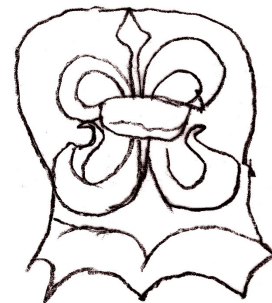

Fig. 6. Blazon cu floare de crin

Fig. 7. Blazon cu săbii

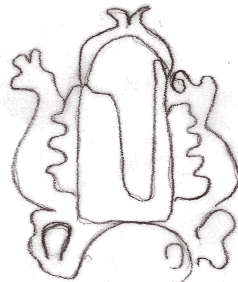

Fig. 8. Blazon cu topor

Fig. 9. Cal și călăreț

Fig. 10. Cap de
bour

Fig. 11. Cap de bour cu toiag între
coarne și șarpe

Fig. 12. Cap de bour cu
trifoi

Fig. 13. Cruce cu
două traverse

Fig. 14. Cruce cu potcoavă

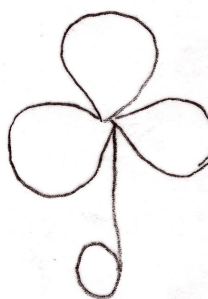

Fig. 15. Frunză

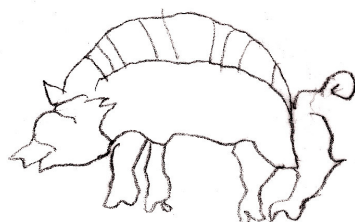

Fig. 16. Mistreț

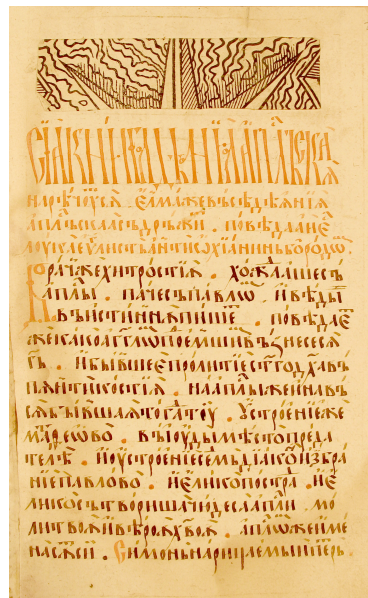

Fig. 17. Apostol,
ms. sl. 10

Fig. 18. Tetraevangelhel,
ms. sl. 33

Fig. 19. Psaltire,
ms. sl. 28

Fig. 20. Psaltire,
ms. sl. 28

Fig. 21. Liturghier,
ms. sl. 2

Fig. 22. Tetraevangelhel,
ms. sl. 3

Fig. 23. Octoih,
ms. sl. 11

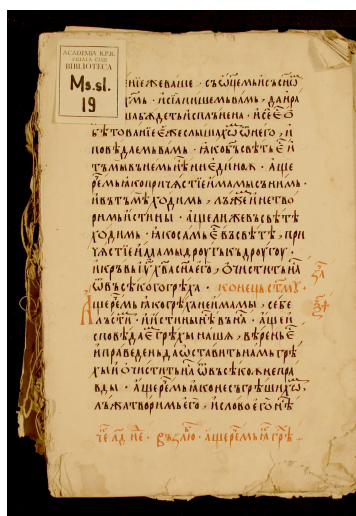

Fig. 24. Apostol,
ms. sl. 19

Fig. 25. Tetraevangelhel,
ms. sl. 33

Fig. 26. Tetraevangelhel,
ms. sl. 13

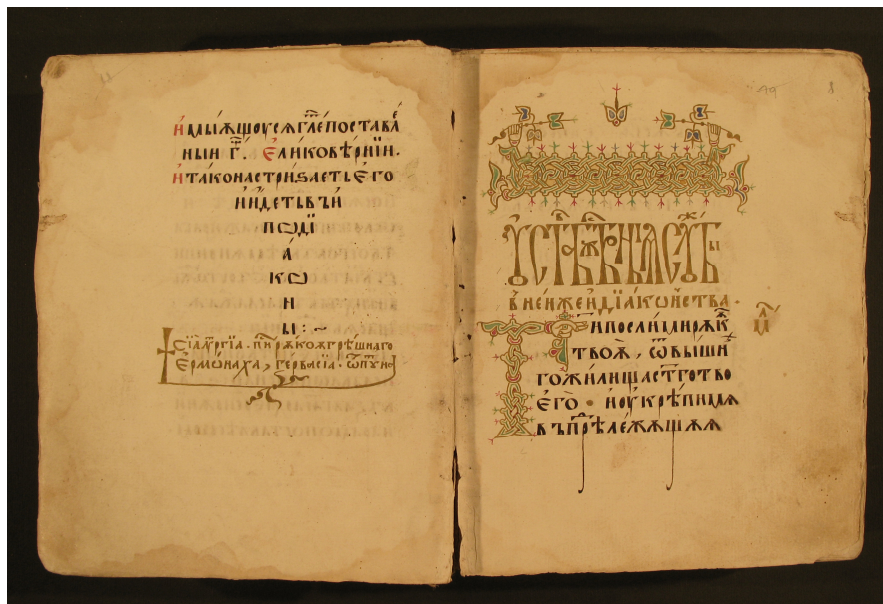

Fig. 27. Liturghier, ms. sl. 2

Fig. 28. Tetraevanghel, ms. sl. 3